

ciálně standardizovaná sémantika, které by se bylo možné přidržet při posuzování vyhlídek a při regulaci vlastních způsobů chování.

15. kapitola

Co teď? Problémy a alternativy

Situaci sémantiky lásky, jak se s ní setkáváme dnes, lze obtížněji než kdykoli předtím převést na nějakou ústřední formuli. Odmítání a skryté přežívání představ určených tradicí se vzájemně vyvažuje. Forma kódu jako by se od ideálu přes paradox proměnila až k problému a tento problém se zdá být velmi jednoduchý: jak nalézt partnera intimního vztahu a v čem spočívá pouto tohoto vztahu? Skepse vůči přepjatým pocitům všeho druhu jde ruku v ruce s postojem náročného a vysoce individualizovaného očekávání. Přitom se však při plánování života bere vážně a s porozuměním rovněž alternativa rozchodu a osamění. V jednom z mála adekvátních pokusů o interpretaci zjišťuje Anna Swidlerová v rámci paradoxních požadavků milování posun směrem k vyšší kompatibilitě s individuální seberealizací.⁴⁶⁵ Ta se již podle Swidlerové nechápe v mladickém zápalu jako problém jedinečné hluboké lásky, nýbrž spíše jako praktický problém dospělosti, s nímž se během života vyrovnáváme vazbami, úkolem uzavírat vazby a rezignací na vazby.

Máme-li pochopit proměny problému, jenž se zde v hrubých rysech manifestuje, musíme znovu vyjít od proměny sociální struktury. Patří k obecnému sociologickému přesvědčení, že komunální životní vztahy starších společenských řádů poskytovaly jen málo místa intimním vztahům, že sociální kontrola i sociální pojistky silně doléhaly na chování a poskytovaly jednotlivci jen málo možností shody. Partneri, kteří navázali těsnější vztahy, se většinou znali již předtím a znali se z jiných souvislostí, takže navázání těsnějšího vztahu většinou nepřináší žádné podstatné rozšíření této znalosti a neznamena převzetí hloubkové struk-

problematizace sebe sama

туры partnerova prožívání. Očekávání s ohledem na osobní soulad nebylo možné příliš stupňovat; „duševno“ patrně neexistovalo v takovém rozsahu, protože společnost nenabízela příležitost k problematizaci sebe sama. Důležitý faktor harmonizace osobních vztahů tkví ve shodě vnějších vztahů, které v přátelství či společném životě stačí pouze vzájemně skloubit.

Autonomizace intimních vztahů, to, co Slater výstižně označuje jako „sociální regresí“,⁴⁶⁶ vytváří zcela novou situaci. Vnější opora je odbourána, vnitřní napětí se zostruží. Stabilita musí být teď možná na základě čistě osobních zdrojů a přitom je třeba spoléhat na druhého! Srovnáme-li tuto situaci ještě jednou z historické perspektivy, pak vidíme: Francouzi pokládali kolem roku 1700 stabilní milostný vztah prostě za nemožný, angličtí moralisté konstatovali ve stejné době vedle rostoucí citlivosti nárůst lásky a nenávis- ti v manželstvích.⁴⁶⁷ Rovněž novější bádání znovu a znovu potvrzuje zvláštní konfliktnost intimních vztahů.⁴⁶⁸ Důvod by mohl být v tom, že v případě názorových odlišností ve vztahu ke konkrétním jednáním, pojetí rolí, posuzování okolí, kauzální atribuci, k otázkám vkusu a hodnocení je jako rovina řešení konfliktů pouze rovina osobní komunikace, na níž by partneři chtěli ve vzájemné lásce uchovat shodu; současně je však příliš nasnadě usuzovat z názorů či způsobů chování na tuto rovinu, a to právě proto, že tato souvislost má být zaručena láskou.

První odpověď, o kterou se pokoušela sociologie 20. a 30. let, zní jednoduše: program je špatný. Romantická láska nemůže vést k manželství.⁴⁶⁹ Dnes již tento výklad prakticky zmizel a namísto toho stojíme před otázkou, zda základem problému není právě „sociální regrese“, uvolnění intimních vztahů směrem k vlastnímu, osobnímu formování. Je-li tomu tak, máme co dělat s obecným a typickým faktem, totiž že moderní společnost zakouší své zisky nikoli jen jako desiderata, nýbrž i jako realitu. To pro sociologii znamená, že musí ostřeji oddělit sociálněstrukturní analýzu a analýzu sémantiky a že musí opatrněji zacházet s kauzálními hypotézami.

Sémantika lásky, jejíž evoluci jsme sledovali, zahájila a provázela diferenciací intimních vztahů zprvu spíše vůči manželství jako společenské instituci a poté s ohledem na manželský svazek jako to, co zakládají sami milující. Tato vazba na formu manželství se patrně uvolňuje. Již dávno se spolupůsobení rodičů muselo omezit na spíše neformální prostředky starostlivého usnadňování či zabraňování kontaktů.⁴⁷⁰ Avšak i tato kontrola dobrovolných ohledů zjevně postupně slábne. Jako náhrada sociální kontroly vstupuje do popředí především časový horizont. Člověk stárne a ocitá se pod tlakem – generalizovaným sociálním tlakem! – hledat či akceptovat nějakého přiměřeného partnera manželství. Tyto posuny se stále ještě týkají symbolu, jehož prostřednictvím společnost dává k dispozici povolenou a chráněnou exkluzivitu. Tento symbol je však předmětem kvaziautonomní dispozice, což nemůže zůstat bez následků. Především to platí v tomto ohledu: takto autonomizovaný manželský svazek neposkytuje dostatečnou ochranu před hlavním nebezpečím intimních vztahů – jejich nestabilitou.

Vzhledem k této situaci nechme teď stranou otázku formy a přitažlivosti manželství a obraťme se obecně k problému intimních vztahů, které společnost postuluje jakožto autonomní. Může přitom jít jak o manželství, tak i o mimomanželské vztahy, pokud se snaží uskutečnit zvláštní nároky na intimitu.

Jakkoli se tolik mluví o intimitě, intimních vztazích a podobně, neexistuje pro tento typ vyjadřování žádný teoreticky dostatečný pojem. Nejspíše lze to, co se zde míní, chápat jako vyšší mezilidskou interpenetraci.⁴⁷¹ To znamená: osoby ve vzájemném vztahu snižují práh relevance, což má za následek, že to, co je relevantní pro jednoho, je téměř vždy relevantní i pro druhého. Tím se zhutňují vztahy komunikace. Všimáme-li si pozorněji typiky přejímání selekcí, kterou jsme se zabývali v 2. kapitole, lze intimitu charakterizovat tím, že již (selektivní) prožívání a nejen jednání jednoho z partnerů má relevanci pro chování druhého. Odpovídající topoi francouzské klasiky by byly:

v lásce neexistují žádné bagately; důraz na plnění povinnosti je neslučitelný s láskou; nesmíme dělat jen to, co se od nás požaduje, nýbrž musíme předjímat. Německý idealismus by řekl: přisvojit si vztah ke světu druhého člověka, což znamená prožívat jej spolu s ním. Tuto tezi potvrzuje i vysoký stupeň verbalizace milostných vztahů. Milující spolu mohou neúnavně hovořit, protože všechno prožívání má svou cenu a v komunikaci se setkává s příslušnou odezvou.

Stejně jako je tomu v případě všech symbolicky zobecněných médií komunikace, klade se i zde otázka: Je možná diferenciace příslušných sociálních systémů a s jakými důsledky? Mohou být intimní vztahy otevřeny směrem k autonomní seberegulaci? Mohou trvat samy pro sebe bez sociální opory a být spjaty s okolím pouze prostřednictvím procesů, které neodpovídají jejich vlastní podstatě, jejich zvláštnímu modu zpracovávání informací?

A na to by bylo třeba navázat druhou otázkou: je vůbec pro vztah k takto vzniklé situaci ještě vhodná taková sémantika, jakou je amour passion, jejíž pomocí se rozbíhá a prosazuje diferenciace? Jedna věc je umožňovat nepravděpodobné a přetvářet je v cosi věrohodného, avšak něco jiného je toto nepravděpodobné snášet. Již 19. století oscillovalo mezi přepjatostí a trivializací; tím spíše pak musí dnes kódování intimity dovolovat každému přístup k odpovídajícím postojům. Parsons mluví o „generalized accessibility to an »attitudinal« entity“ pomocí sémantiky „afektů“. ⁴⁷² Je však zde ještě použitelná sémantika vášně, excesu, extravagance, neodpovědnosti za vlastní citění či sémantika povznášení a nepravděpodobného štěstí?

Snad lze konstatovat, že sémantický obsah slov „romantický/romantika“ se již dávno nepozorovaně proměnil – a to tehdy, vztahujeme-li smysl k romantice ve vlastním významu, i tehdy, míní-li se jednoduše způsob, jímž je láska podána v románech. Přihlédneme-li například k „items“, které používají Američané, když konstruují škály, jimiž lze měřit romantickou lásku, míní se tím zhruba pocit vzájemnosti – nic více a nic méně. ⁴⁷³ Po tradici amour passion ani potu-

chy. Diference, která je zde relevantní, jako by se již týkala jen přístupu k sexuálním vztahům: ať s emocionální vazbou anebo bez ní. ⁴⁷⁴ Symbiotický mechanismus sexuálních vztahů je tím nejen vtělen do kódu, nýbrž je to i „věc sama“, k níž lze zaujímat různé postoje. Jejich diferenci pak definuje „romantická láska“.

Na první pohled tyto velmi skromné nároky ve věci smyslu – a jde přitom o smysl života! – nápadně kontrastují s hloubkovou situací sociální struktury a s nevyhnutelností autonomního zvládnutí diferencovaných intimních vztahů. Možná však právě v tom tkví vysvětlení, možná právě vývoj, který jsme charakterizovali jako diferenciaci, autonomizaci a sociální regresi, působí, že je riskantní zatěžovat křehký proces harmonizace očekávání ještě i kulturně náročnými modely, nároky a jazykovými formami. Nadto v tomto procesu roste komplexita vnitřních možností, a tedy i komplexita příslušného okolí. Vezmeme-li v úvahu, že pro ego i alter jde o problém vztahů mezi osobou a okolím, tedy o problém, který nelze jednoduše fixovat popisem požadovaných osobních znaků, je obtížné představit si řešení v rovině tradovatelné sémantiky. Konkrétní slova jako „kamarádství“ jsou nepochybně jen velmi nedostatečné poukazy, tím spíše, že pocházejí z oblasti, jež je dnes značně odosobněna. Je nutné si dokonce položit otázku, zda a do jaké míry je toto téma vůbec schopno literárního zpracování. Chybí zde ono napětí mezi sexualitou a morálkou, mezi tím, co je nutně skryté, a tím, co je veřejné, které dovolovalo publikovat tiskem to, co muselo být praktikováno v soukromí s vyloučením veřejnosti. Chybí s tím související zájem o učení a spoluprožívání na místě druhého. ⁴⁷⁵ Chybí relativně snadno zvládnutelná, přímá či nepřímá funkce sexuality jako skrytá indikace přání. Neznamená to ovšem, že by bylo možné zřeknout se sexuality jako symbiotického mechanismu. Avšak tematizace sexuality nebo zacházení s tématy, jež zastupují sexualitu v sémantickém poli, nemají už onen zřejmý vztah k problému, nenaznačují již tak zřetelně, že tímto způsobem by bylo možné uspokojit potřebu intimní komunikace. Jde-li sou-

časně i o svět, nemůže již sexualita dostatečným způsobem symbolizovat interpenetraci. Nikoli v neposlední řadě z toho vyplývá nejistota ohledně otázky, jaký význam připisovat rozdílu pohlaví, vychází-li se z problému intimity, jak se pojímá dnes. Stírají se rozdíly pohlaví, jež byly dosud zdůrazňovány ve všech kódech lásky a kolem nichž se konstruovaly a potencovaly asymetrie. Jestliže dříve byla při uvažování o sňatku ještě důležitější než peníze, ptají se dnes lidé: kam s posledními zbytky takové difference, jež není spravedlivá?

Především však z uvolnění sexuálních vztahů plyne, že – přinejmenším v románu – musí být podmíněno opačné. Dlouhé toužení před naplněním působí směšně. Naproti tomu navázání sexuálních vztahů plodí formy a vazby, jež vedou k neštěstí. Tragičnost již nespočívá v tom, že si milující nevyhází navzájem vstříc; tkví v tom, že sexuální vztahy plodí lásku a že není možné žít ani v souladu s ní, ani se jí zbavit.⁴⁷⁶

Rovněž v odborné literatuře, jež se přímo zabývá tématy sexuality, nacházíme reakce na tuto situaci. Směřují však jinam.⁴⁷⁷ Téměř všude se tato literatura přeorientovala od varovných, zabraňujících záměrů k radám, podpoře a dodávání odvahy. Poslední velký pokus viktoriánské doby co možná nejvíce sexualitu zapřít se již komentuje jenom ironicky⁴⁷⁸ a chápe se nanejvýš jako scestí, jež je nějak třeba pochopit. Na místo medicínské sémantiky přichází jednak klinicko-terapeutická starost o plné orgasmické uspokojení,⁴⁷⁹ která vede ke specifickým paradoxům,⁴⁸⁰ jednak, ne zcela vědomě, o to však nápadněji, sémantika sportu. Tělesný aktivismus symbolizuje mládí – sexuálním chování stejně jako ve sportu. Jde o výkon a o zlepšování výkonnosti, nikoli však o výkony, které člověk dluží, nýbrž o takové, které podává dobrovolně. Schopnost zlepšovat se vyžaduje zase usilovnost a pozornost a, jak je tomu v případě všech tělesných výkonů, trénink. Realizace je odkázána na časoprostorovou diferenciaci z každodenního dění. Vztah k partnerovi musí být „férový“, musí dát šanci i jemu. A stejně jako ve sportu umožňuje i zde odkaz k tělesnému

chování, jež je definováno sociálně jako smyslupné, vyhnout se nejistotám ohledně smyslu ve všech ostatních oblastech života.

Více než kdy jindy se zdůrazňuje rovnost pohlaví, takže se příliš neuplatňují značné rozdíly v sexuálním životě muže a ženy. Výsledkem tohoto zdůrazňování rovnosti je paradoxně to, že sexuální chování i sémantika lásky, která je zrcadlí, se interpretuje po způsobu muže. Jeho sexuální život a chování má privilegium pregnantní formy, spektakulárního děje, jasně patrného začátku a konce. Jakožto ohnisko je příhodnějším cílem terapií soustředujících se k orgasmu. Zdá se, že rovněž představa diferencovatelnosti sexuálně orientovaného chování se přidržuje muže, nikoli ženy. Říká se, že žena, která se zamiluje, miluje stále. Muž má mezitím hodně co dělat.

Díky tomu má privátní oblast ve vztahu ke společenským požadavkům tendenci k diferenciaci a uvolnění (ostatně i to je „mužský“ symbol). Exaltovanost, kterou nabízejí literatura a film, aby zachránily vlastní existenci, neslábne. Přesto však zůstává potřeba intimity, mezilidské interpenetrace. Tím je dána i potřeba organizujících předpokladů, kultivované sémantiky, formy a zejména možností učení. Opěrné body kódování komunikačního média lásky se ale přesunuly; do té míry radikálně, že již nelze říci, jaká témata sémantiky lásky lze převzít a dále používat.

Radikálnost změny ve srovnání např. s dobou 1780–1830 nelze vyčíst z radikalizace témat, umocněných idealizací, kritiky atd. Změna vyplývá ze sociálně strukturních vývojů a spočívá vposled v tom, že moderní společnost radikalizuje rozlišení osobních a neosobních vztahů. Bez nadsázky lze říci, že tato difference je citelná v každém sociálním vztahu: neosobní vztahy jsou „jenom“ neosobní vztahy. Osobní vztahy jsou přetíženy očekáváním souladu s osobou, často na něm ztroskotávají, což však jenom zesiluje jeho hledání a tím zřetelněji vyjevuje nespokojenost s pouze neosobními vztahy.

Jinak než kdy předtím se diference osobní/neosobní stává konstitutivní diferencí, to jest tou diferencí, která ve

osobní/neosobní konstitutivní
diference

radikalizace
osobních
neosobních
vztahů

smyslu Batesonovy definice (*difference that makes a difference*) dává informacím jejich *informační hodnotu*. Bez této difference by nebylo možné získat z chování druhých žádoucí informaci, týkající se intimní oblasti; tím méně bychom bez zaměření k této diferencii mohli určit smysl vlastního jednání, kdykoli má být ve hře láska (anebo její sémantické ekvivalenty). To však již na tomto základě prakticky znamená, že v prožívání i jednání se objevují obtíže *začínání*, protože v situacích, jež jsou primárně uspořádány neosobními očekáváními, musíme vidět zájem o osobu a být s to jej vyjadřovat, aniž bychom k tomu měli k dispozici nějaká společensky preformovaná východiska.⁴⁸¹

To by mohlo znamenat, že na rozdíl od našich dřívějších domněnek není prohloubené chápání lásky příliš s to nastartovat počátek a úvodní fázi intimního vztahu. Příhodnější by mohly být představy směny,⁴⁸² které jsou v kódu skutečné lásky zacloněny. Pak ale zůstává otevřeným, jak v širším, komplexním chápání směny situovat jako dominantní motiv orientaci na druhého a altruismus. Je však toto kódování méně věrohodné než kód nahodilého vzniku vášně? Kromě toho by zde nebyly příliš vzdálené ani odkazy k romantice (ovšem k romantice jako nepřítisť jasné vzpomínce), která také hlásala, že vnější gesta jsou s to způsobit i odpovídající city.

Podle jiného hlediska se uvádí, jak je ve veřejných situacích a vzhledem ke krátkosti kontaktu, který zde lze očekávat, vůbec možné zahájit osobní komunikaci. Schopnost mluvit o sobě samém se zdá být předpokladem započítí intimního vztahu; stimuluje, aby i oslovený mluvil o sobě. Je možné, že sklon k tomu je do značné míry podmíněn psychologicky; avšak realizace tohoto sklonu závisí rovněž na sociálních situacích. K tomu pak přistupuje to, že kód lásky označuje vztah exkluzivní a že průlom směrem k lásce lze poznat jen tehdy, jsou-li součástí komunikace rovněž momenty vyloučení druhých. Právě to je však v neosobních, veřejných situacích téměř nemožné; kdo zde přechází ke komunikaci o osobních či dokonce intimních věcech požadovaným tempem, dává tím najevo, že se tak chová tak ří-

kajíc habituálně a vůči každému.⁴⁸³ Za těchto okolností může navazování kontaktu usnadnit smyslově sexuální akcent zájmu, neboť ten i ve veřejných situacích nutně signalizuje jistou exkluzivnost kontaktu.

Dále by bylo třeba vyjasnit, jak mohou v moderní době znít sémantické formulace, které by byly s to vznášet nárok na platnost a trvání. Konstitutivní difference tradice (smyslová/nesmyslová láska a difference *plaisir/amour*, která toto rozlišení přesahuje)⁴⁸⁴ byly v sémantice lásky silně poznamenány obecně společenským hodnocením – ať už formou idealizace anebo formou zparadoxnění. Právě tím však dávaly konstitutivní diferencii větší informační hodnotu při vytváření témat a orientace v oblasti osobní náklonnosti. Konstitutivní difference byla současně diferencii informativní. To se změnilo. Z difference osobní/neosobní lze jen stěží – jakkoli nás v této věci může poněkud mýlit nejasná situace současnosti – získat nějakou směrnici ohledně kódování intimní oblasti. Je na jedné straně *univerzálně* relevantní a neomezuje se na klasickou triádu mladý/krásný/bohatý. V principu platí pro *všechny* myslitelné situace, pokud je zkoumáme z této perspektivy mezilidské interpenetrace. Právě proto však ale neříká, jakými formami a vzhledem k jakým vzájemně akceptovaným pravidlům mohou na základě této difference vznikat sociální systémy v oblasti intimity. Odpověď na tuto otázku *nelze rovněž* hledat v aplikaci konstitutivní difference, to jest individuálně a osobně, neboť tato difference nejen nezaručuje rozhodnutí pro intimitu, nýbrž ji v konkrétních situacích naopak ztěžuje.

Stejnou změnu lze postihnout i v rámci druhého zjištění, jež bychom mohli shrnout jako tendenci k *trivializaci já*. Láska již není vyhrazena malému počtu velkých milenců a neorientuje se již tímto modelem. Romantika a romantické sami se ještě pokoušeli o ideál ve věci literatury i života; žili a trpěli proto ve vzájemných vztazích konceptu a reality, ženy a muže. To však nelze čekat od každého, dokonce ani uvnitř nějaké určité společenské vrstvy. Univerzalizace vyžaduje jako základ intimity takové já, jež je kaž-

děmu dosažitelné. To měla na mysli transcendentální filozofie svým pojetím subjektu a tím se ještě orientovala raná romantika. „Nejvyšším úkolem vzdělání je zmocnit se svého transcendentálního já, být současně já svého já,“ čteme u Novalise.⁴⁸⁵ Pokud je však transcendentální myšlenka přenesena na veskrze empirickou lásku a manželství, pak se deformuje – právě jako cosi ideálního. Neposkytuje to, čím chce v tomto nároku být: vzdělávání individuality. Uznání vlastního smyslu reálné individuality – tedy každého reálného individua, což zahrnuje i jeho nepříliš vydařené podoby! – se musí prosazovat proti kultuře individuality. Co v osobních vztazích očekává každý pro sebe jako uznání vlastního já a co by chtěl uvést ve skutek jako svobodnou řeč o sobě, to se netýká něčeho ideálního, nýbrž faktického; netýká se výkladu lidstva z nějakého stanoviska, nýbrž toho, co má konkrétní podobu života a co chce být pochopeno s ohledem na svůj vlastní smysl. Problém spíše spočívá v tom, jak něco tak různého může být ještě jedním, a nikoli v tom, jak je jakožto „celek“ s to naplňovat „smysl života“; já našeho já není dnes transcendentální já, nýbrž identita.⁴⁸⁶ Pojem nemá logickou, nýbrž symbolickou relevanci: je dokladem toho, že ve společnosti, v níž převažují neosobní vztahy, je stále obtížnější nalézt bod, v němž může člověk zakoušet sebe sama jako jednotu a jako jednota působit. Já našeho já není objektivitou subjektivitou v transcendentálně teoretickém smyslu. Já našeho já je výsledkem autoselektivních procesů; právě proto je však odkázáno rovněž na selekci druhých. Problémem teď není stupňování, nýbrž selekce z vlastních možností.

Co se hledá jako láska, co se hledá v intimních vztazích, bude tedy v první řadě validita sebe prezentace.⁴⁸⁷ Nejde totiž o to, že milující přeceňuje či dokonce idealizuje milovanou osobu. To by pro ni přinejmenším natrvalo mohlo být jako trvalý požadavek vylepšování a jako trvalé prožívání diskrepance spíše nepříjemné. Je-li sebe prezentace jakožto „vzdělávání“ vlastní individuality společensky uvolněno, tedy chápe se jako kontingentní, má právě tehdy zapotřebí nějaké sociální opory. Práh vědomí, na kterém člověk re-

gistruje „prezentaci svého já v každodenním životě“,⁴⁸⁸ je v podmínkách moderního života mnohem nižší. Právě tehdy je pak člověk odkázán na takt druhých, kteří jsou do té míry lhostejní, že neupozorňují na diskrepance bytí a zdání – anebo na někoho, kdo věří na jednotu bytí a zdání či něčím takovým alespoň podkládá svou vlastní sebe prezentaci, které zase musí věřit někdo druhý.

Tomuto stvrzování sebe prezentace je nezbytné se na počátku intimních vztahů učit a cvičit je. Lze však tento úkol normovat jako kód chování? To by znamenalo obnovu formy paradoxní konstituce. Láska by znovu musela být chápána jako jednota iluze a reality a nabízet se přesto jako důvěryhodný životní projekt. Ať už pozorovatelé soudí jakkoli, milující nesmějí být sami i pro sebe navzájem nedůvěryhodní jenom proto, že milují.

Zaměříme-li se na tento problém validity sebe prezentace, je třeba přizpůsobit mu i sémantiku. Změna se pak týká především *vůdčí symboliky diferenciací intimních vztahů*, přesouvá „proti čemu“ a „pro co“, jež je v této sémantice vždy konotováno. Zde pak selhává pojem *passio*, který měl bránit společenským a rodinným pokusům o kontrolu, a proto zdůrazňoval iracionální, ba chorobnou nezodpovědnost vzhledem k vlastnímu citění a jednání. Prudkost a exaltovanost v tomto bodě jsou teď zbytečné. Na jejich místo přichází obtížně formulovatelný princip, jenž se pokouší vyjádřit, že *milující je sám pramenem své lásky*. V tomto smyslu musí být vyjádřena spontaneita. Lásku nesmíme rozpoznávat až na základě dotazování, musí všem prosbám a otázkám předcházet, nemá-li se jevit jako povinnost anebo jako konciliantnost.⁴⁸⁹ Láska se nesmí provokovat. Musí jednat nikoli reaktivně, nýbrž proaktivně. Jen takto může reagovat nejen na jednání, nýbrž i na prožívání, na postoj milované osoby ke světu a svobodně se pohybovat v situaci, která ještě není definovaná. Jen takto si může milující uchovat svou vlastní svobodu a sebeurčení, vychází-li vstříc tomu, jemuž ještě není zcela přizpůsoben. A tím se rovněž ruší paradox dobrovolného podrobení, vůle být spoután, takže vidíme, oč v každodenním životě vlastně

jde: moci jednat jako já svého já, jako pramen svého vlastního milování.

S tím je v souladu, že v protikladu k reflexivnímu vědění dlouhých literárních dějin⁴⁹⁰ se znovu silněji zdůrazňuje v komunikaci mezi milujícími upřímnost.⁴⁹¹ Tím se na jedné straně požaduje více než jen upřímnost s ohledem na diferenci „pravé lásky“ a pouhého svádění; na druhé straně jde o jednoduchý princip, který má povahu receptu a který odsouvá stranou tři století budované pochopení nerozlučitelné souvislosti upřímnosti a neupřímnosti ve struktuře lidské existence i v evoluci lásky.⁴⁹² A to zcela odhlížíme od otázky, zda ten, koho milujeme, nám vůbec dovoluje říci vše, co bychom říci chtěli: Má být člověk upřímný i v takových emocionálních situacích, jež se stále mění? Má být ten druhý jako nějaký teploměr navázaný na vlastní teplotu?⁴⁹³ Především však: Jak být upřímný vůči někomu, který je sám k sobě neupřímný? A není nakonec každá existence nepodložená projekce, rozvrh, který potřebuje opory a ochranné oblasti neupřímnosti? Můžeme vůbec komunikovat vlastní upřímnost, aniž bychom již právě proto byli neupřímní?

Vliv terapeutů na morálku (a morálky na therapy) lze jen obtížně zhodnotit, v každém případě však budí strach. Na místo lásky klade labilní zdraví, stav, který vyžaduje léčbu a s láskou už spojuje pouze představu trvalé vzájemné terapie na základě neupřímné dohody ohledně upřímnosti.

Čím však může být láska, lze si položit otázku, má-li poskytovat každému jednotlivci možnost identifikovat se se sebou samým a být já svého já? Mohlo by se zdát, jako by odbourávání předpokladu ideality (což implikuje i zřeknutí se všech náhražkových ideologií, jako je „growth of personality“ atd.)⁴⁹⁴ řešení problému usnadňovalo. Ve skutečnosti však bere sémantice lásky to, co až dosud bylo nepostradatelnou pomůckou formulace: vystupňování k idealitě či paradoxu. Na rovině kultivované sémantiky to byla forma, v níž bylo možné formulovat, systematicky uspořádat rozmanitost jako jednotu a tím ji učinit tradovatelnou. Náhradní princip však není v dohledu. Je tedy do-

cela dobře možné, že odlehčení požadavků, orientující se ke každodennosti a trivialitě, stupňuje nepravděpodobnost jejich naplnění, protože pak již není k dispozici žádná přiměřená forma.

Lze však tradované sémantiky nestability a utrpení lásky využít jako odrazový můstek k formulaci problému. Kód amour passion, jak jsme viděli, se diferencoval proti manželskému svazku a vnitřní nemožnost lásky uchopil jako exces a jako konec. Na to podle všeho navazují i moderní teorie, jestliže na faktickém stavu samém konstatují symptomy nemožnosti. Vazba se například psychoterapeutovi Dieteru Wyssovi jeví jako sebedestruktivní.⁴⁹⁵ Z toho se však v případě společnosti, která se snaží propojit lásku a manželství, vyvozuje nikoli její brzký konec, nýbrž nutnost učení. Vzhledem k dynamice rozkladu, která je vlastní všem vazbám, je milování pochopeno jako problém zachovávaní nepravděpodobného - a právě tím je též uschopněno k manželskému svazku. Při uchovávaní jde o zachování nepravděpodobných možností komunikace, jejichž obecná, strukturou společnosti daná potřeba se předpokládá. Svébytnost druhého, jehož milujeme, vzhledem k němuž zakoušíme svět a jednáme, se přejímá jako výsledek zpracování zklamaných očekávání ohledně vlastního smyslu života, a to zejména v těch ohledech, v nichž je druhý jiný než my sami, jiný, než bychom si přáli, a konečně i jiný, než by to odpovídalo ideální stylizaci charakteristických rysů jeho samého.

Po tom všem bychom mohli soudit, že kódování intimity se rozvíjí směrem k programu rozumění. V principu se v pojmu rozumění postulují dvojí: (1) Zahrnutí okolí a vztahu pozorovaného systému k okolí do pozorování, takže lze zakoušet i to, z čeho pozorovaný žije a vzhledem k čemu jedná; (2) zahrnutí informace a zpracovávání informace, to jest zahrnutí kontingencí a schémat srovnávání, vzhledem k nimž se v pozorovaném systému prožívají zprávy jako selekce a tak jsou také chápány; a spolu s tím vším (3) zahrnutí nutnosti sebe prezentace a toho, čím je zevnitř usnadňována, do toho, co je předmětem rozumění. Rovněž

Vztaž → zpracování zklamaných očekávání

dynamika rozkladu vzteb → zachování nepravděpodobného

rozumění v tomto smyslu je kvazi-nemožnost, idealita, které lze dosahovat jen přibližováním. Což tím spíše platí pro požadavek jednat podle měřítek rozumějícího prožívání. Přestavba kódu směrem k rozumění by tedy nevedla k žádnému zmírnění nároků a ke kompromisu s realitami. Extrémně vzato je rozumění právě tak nepravděpodobné jako znovuzrození v druhém, jako „soumission“, jako setrvalý exces. Tento obrat může znamenat pouze tolik, že sémantika, jež žádá cosi nepravděpodobného, se přizpůsobuje změněným podmínkám věrohodnosti.

Odtud můžeme přejít k úvaze, zda mnohé nemluví pro to, že idealizace a zparadoxnění jakožto formy kódu nejsou vystřídány orientací na problematizaci. Totalizující předpisy vedou vždy k přesně identifikovatelným, téměř očekávaným problémům, jež nelze ani v ideální formě ignorovat, ani přiměřeně formulovat jako paradox. Tak například příkaz převzít způsob, jímž vidí svět druhý člověk, vede k otázce, zda máme převzít, uznat a stvrzovat rovněž nezodůvodněné úzkosti, názory, jimiž si sami škodíme, zvyky, které ohrožují život. Psychologicky pronikavý pohled každodennosti i moderní senzibilita zavádějí tuto otázku do svého středu étosu lásky. A právě tehdy, když velmi přesně a z intimního styku cítíme, jak se druhý snaží nalézt se „svým“ okolím symbiózu, která jej negativně ovlivňuje, právě tehdy vyžaduje láska potvrzení i rezistenci. K vášni patří konec, k ideálu rozčarování a k problému to, že nemá řešení. Určitou předností tohoto zaměření k problému může být však to, že milujícím ukládá úkol ukazovat si svou lásku právě tím, jak se s problémem vyrovnávají – v trýznivé bezvýchodnosti, a přesto ve vzájemné lásce. Téma sebe-destructivních postojů je nové, chybí v tradiční sémantice lásky, která se musela zabývat jen vlastnostmi a postoji lidí, takže je možné, že zde, a nikoli v tradovaných paradoxech tkví bod, v němž chce být negována sama nemožnost lásky.

Z tohoto pozadí lze pak interpretovat i tendence k odmítání manželského svazku a k neformálnímu společnému životu. Lze v tom vidět výraz předeterminované skepse, jež je výsledkem rozpoznání problémů, toho, že se tyto pro-

blémy berou vážně. Odmítání sňatku je výrazem jisté výhrady – neboť odmítáním svazujícího symbolu manželství je možné vyhnout se symbolizaci výhrady, která k tomuto odmítání vede. Již v románech druhé poloviny 18. století zastupoval toto odmítnutí formy zájem o volnou lásku. Již dříve se tu a tam vyskytoval velkorysý a chápající strýček, který svému synovi toleroval „jeho poměr“. Dnes by již ovšem tato terminologie byla stěží přiměřená. „Soužití“ došlo společenského uznání. Podiv vzbuzuje nikoli fakt sám, nýbrž to, že uznání je zaručeno bez převzetí symbolicky zobecněných vazeb a bez jakéhokoli očekávání závazku. Pokládá se zájem o osobní vztahy jako takový za dostatečně silný? Anebo je dostatečnou legitimací již volba „alternativy“?

A konečně vzhledem k dominující diferenci osobních a neosobních vztahů nabývá i problém kódování sémantické formy, která se odpoutává od tradičních pokusů o určování. Kódování je cosi jako sémantické zdvojení hledisek, které slouží získávání a zpracovávání informací. Na základě idealizace předmětu lásky bylo možné myslet pouze dokonalost a privaci, nikoli však dvouhodnotové kódování v pravém smyslu.⁴⁹⁶ Následující přetvoření v princip amour passion již poskytuje lepší východiska. Díky neproblematičnosti plaisir se oddělují možnosti upřímné a neupřímné lásky relativně k dosažitelnosti poslední přízně. Romantika subjektivizuje problém v reflexivní dvojhodnotovosti sebeoddání a sebeuchování. Aby bylo toto zdvojení možné, je v obou případech jednota kódu převedena do formy paradoxu, a to výrazy jako dobrovolné zajetí, uvážlivá vášně. To jsou mistrovské výkony v sémantice, které přinášejí mnoho problémů, je-li třeba přenést je do života.

Jakmile je však strukturálním základem společnosti protichůdný zájem o osobní a o neosobní vztahy, lze tento problém kódování intimity řešit mnohem nenuceněji. To jest: sémantiku lásky lze zjednodušit, ba trivializovat, což ale neznamená, že milování samo by bylo jednodušší. Kód teď vyžaduje dvojí hodnocení všech událostí, jemuž dominuje diference osobní/neosobní. K tomu je nezbytná láska jakož-

to diferenciaci té osoby, vzhledem k níž lze hodnotit svět jinak než normálně; v jejichž očích může být i milující jiný než normální. Přirozeně se nezdvojuje realita věcí ve světě, nýbrž pouze svět sám. Zdvojení je i nadále sémantický artefakt. Ustavuje dvojí typiku možností navazování v prožívání i jednání z hlediska anonymní platnosti na straně jedné a z hlediska toho, koho milujeme, na straně druhé.

Ve zpětném pohledu se ezoterika vášnivě lásky jeví jako druh přechodné sémantiky, jež se již snaží binárně kódovat intimní vztahy, aniž by měla dostatečnou strukturní oporu ve společenském systému. Ve společnosti, jež žila ještě v uspořádání podle vrstev a která ještě nebyla tak silně odosobněna, bylo například možné naučit se již z literatury, jak se zcela oddat zvolenému druhému člověku a žít v něm a z něj; zprvu jakoby okasionálně a mimo manželství, potom dokonce v rámci institucionalizovaného svazku. K tomu však musela sémantika tak říkajíc na vlastní pěst stvořit motivy, takže kolísala mezi krásou a ctností na straně jedné a „animální“ smyslovostí na straně druhé. Je možné, že pokud jde o motivaci budování čistě osobního světa, je dnes společnost mnohem vstřícnější. Avšak možná že také teprve teď začínáme zakoušet, jak je to nepravděpodobné.

16. kapitola

Láska jako systém interpenetrace

Široký výklad proměn forem sémantiky lásky je třeba na závěr ještě jednou shrnout podle hledisek systémové teorie. V případě intimních vztahů jde o takové sociální systémy, od nichž se očekává a od nichž zejména jejich účastníci očekávají, že budou ve všem a zcela vyhovovat názorům a potřebám zúčastněných osob. Funkce i smysl těchto sociálních systémů nás tedy odkazuje k individuální osobě jako referenci systému. Intimní vztahy musí být přiměřené tomu, co od nich osoba očekává – nebo se jako sociální systémy ocitnou v nesnázích. Tuto souvislost osobního očekávání a ohrožení sociální soudržnosti zajišťuje důraz na duální vztahy; to je funkce kódu-předpisu, který říká, že někoho můžeme milovat jen jednou.

Jsme-li takto přivedeni k osobnímu systému individua, je třeba si položit další otázku: co znamená intimita pro systém/okolí – vztahy jednotlivé osoby. Zde je důležité rozlišení, které nabývá na významu v komplexních společnostech, v nichž se dále diferencují vztahy systému. Je nutné odlišovat vztahy systému k jeho *okolí* od vztahů systému k *jednotlivým systémům v jeho okolí*. Jednota okolí určitého systému (ať jakkoli sektorová) je dána systémem samým. Naproti tomu systémy v okolí systému vděčí za svou jednotu samy sobě. K okolí patří všechno, čím nemohou systémy disponovat po způsobu autoreferenční reprodukce, tedy i každý jiný systém. Jiné systémy se však dodatečně (a na rozdíl od okolí vůbec) vyznačují vlastním způsobem autoreferenční reprodukce. „Okolí“ je pro systém abstraktní. Jiné; naproti tomu jiné systémy jsou pro systém to Jiné, které se určuje samo.

Láska namísto náboženství

Tato diference je sama výsledkem evolučního vývoje. V případě různých systémů se různě vyhocuje tím, že systémy získávají distanci ke svému okolí, učí se v něm rozlišovat jiné systémy, což se děje ve vztahu ke stále většímu počtu stále odlišnějších systémů, takže reprezentační funkce jednotlivých systémů pro okolí jako celek ustupuje do pozadí. Lze předpokládat, že tuto diferenci zprvu překlenovalo náboženství, jež bylo s to zachovat koherenci. Realizovalo systém v okolí jiných systémů, který byl s to interpretovat svět pro tyto jiné systémy. Její symbol Bůh znamenal „jedno a vše“ – což byla funkce, na kterou vznášelo nárok právě náboženství. Tato funkce reprezentace světa určitým systémem v okolí jiných systémů je postižena reformací a reformací značně přesahujícími proměnami společenského systému v 16. a 17. století. Diferenciaci kódu intimních vztahů lze chápat jako komplementární proces. To neznamená, že láska nastupuje na místo náboženství (i když se tu a tam eruptivně objevovaly snahy, jež o něco takového usilovaly). Právě ve funkcionálně diferencovaných společnostech se mohou funkcionální obory dále rozvíjet jen tím, že substituují samy sebe, tedy náboženství může být nahrazeno zase jenom náboženstvím. Avšak právě uprázdění této pozice, z níž mohl jeden systém v okolí reprezentovat toto okolí jako celek, staví všechny funkcionální oblasti před zvláštní problémy.

V případě intimních vztahů se hledají jejich zcela specifická řešení. Do pozadí ustupuje kopírování náboženských forem. Právě ve vztahu dvou osob nelze dost dobře přenechat reprezentaci světa vždy jednomu či druhému, jak to zprvu naznačovaly takové pojmy kódu jako (absolutní) podrobení a dobývání. Toto směřování k jednotě světa s duálním světem vede, jak jsme již viděli, k paradoxům. Po kopírování náboženských forem zbývá 19. století už jen kopírování jako takové. Absolutní se stává gestem. Nedosažitelné je symbolizováno jako dandy, jako klaun a jako mladík z ulice.⁴⁹⁷ Na to lze pak odpovědět už jen rozchodem s tradicí. Vedení milujících přechází od románu do rukou terapeutů.

Avšak v *diferenci* vlastního okolí a jiných systémů ve vlastním okolí spočívají, chápeme-li je dostatečně abstraktním způsobem, jak návaznosti na tradici, tak i nové perspektivy. Problém této *diference* se stává problémem sociálního systému, který se rozvíjí na základě intimních vztahů. Nejedná se ani tak o kvality, ctnosti, harmonické charaktery; jde o druhého člověka, který by do okolí mého světa mohl přinášet nějaký smysl, což však může jen tehdy, pokud tohoto druhého a jeho okolí akceptují jako své. I „reciprocita perspektiv“ je stále ještě příliš jednoduchá formulace, která je zaměřena na vzájemnou tematizaci osob. Jde o možnost sociálního systému nabývání a zpracovávání informací, v němž má každá informace stvrzovat jednotu společného světa, takže každá informace je s to rovněž obnažit diferenci. „Moje peněženka je ta tam“ – to lze napoprvé ještě prominout, ale co podruhé, potřetí? A nezačne někdy jeden z obou tušit, že ten druhý vidí informaci jinak?

Představu reciprocitu perspektiv jsme nahradili (bohatším, mnohem náročnějším) pojmem mezilidské interpenetrace. To má pro téma lásky důsledky, jež ukazují různými směry. Především mizí a je nahrazena metaforika splynutí.⁴⁹⁸ Interpenetrace nevede k jednotě odlišných systémů. Není to žádná unio mystica. Probíhá pouze na operační rovině reprodukce prvků, v tomto případě tedy na rovině událostí prožívání a jednání. Každý výkon, každé jednání, každé pozorování, jimiž systém reprodukuje sekvence svých událostí, se pak současně odehrává i v druhém. Výkon musí přihlížet k tomu, že je jakožto jednání jednoho systému současně prožíváním druhého, což není jen vnější identifikace, nýbrž současně i podmínka vlastní reprodukce. V lásce můžeme jednat pouze tak, že můžeme žít právě s tímto prožíváním druhého. Jednání musí být začleněna do prožitkového světa druhého člověka a z něho reprodukována; přitom však nesmí ztratit svou svobodu, to, že jsou autonomně zvolena, to, že jsou výrazem trvalých dispozic jednajícího. Nesmí se jevit jako podrobení, jako měkká poddajnost, povolnost anebo jako vyhýbání se kon-

fliktům. Lásku nelze uspokojit nějakým „pro mne za mne“. Žádá, aby takto mohl jednat jenom ten, kdo miluje.

Jednání z lásky se tedy nejen nepřizpůsobuje, ale nechce se jenom líbit a nevyplňuje jen přání. Pokud kdy vůbec terminologie soumission a complaisance byla adekvátní, dnes již taková není. Jde o to nalézt smysl ve světě druhého. Protože tento svět nikdy není neproblematický, nemůže být ani neproblematický smysl, který jej potvrzuje. Může se vzpírat náladám či pocitům druhého. Může proměnit svět milované osoby tím, že se v něm objeví. A musí na sebe vzít riziko, že nakonec ani neví, co je dobré pro druhého a že se *namísto toho* bude muset řídit láskou.

Láska jako uchopování smyslu je v základech svého jednání zaměřena ke světu jiného systému, tedy svým konáním mění to, co pozoruje. Nemůže zaujmout distanci. Sama se činí částí svého předmětu. Její „objekt“ nestojí, nýbrž přejímá jednání a tím se mění. Součástí operativní reprodukce je „být prožíván druhým“. Sebereprodukce i reprodukce cizího jsou sice separovány podle kontextů systému, přesto se však realizují *uno actu*.

Avšak jen tehdy a jen pokud prožívání a jednání reguluje vztah interpenetrace. Každý partner se může přirozeně snažit se z tohoto vztahu vymanit, avšak i k tomuto vymáhání dochází v synchronizaci intimního vztahu. Ukazuje se to na příkladě ukončení vztahu lásky a vyvozuje se odtud na první pohled zvláštní důsledek, že konec lásky musí oznámit ten, kdo ještě miluje. Markýza z M. to dokázala, Eleonora nikoli.⁴⁹⁹

Všechny komunikace v intimních vztazích jsou ohroženy nesdělitelným, které je samo ustavuje. Vyslovili jsme tezi, že toto je odhalený a skrytý náhled 18. století.⁵⁰⁰ I to lze vysvětlit pojmem interpenetrace. V podmínkách interpenetrace je každé jednání hodnoceno jakoby dvoukolejně: po stránce toho, co je jeho intencí, a po stránce toho, co znamená pro proces atribuce. Tento vztah je rovněž základem slavného teorému double bind.⁵⁰¹ Pouze na rovině, které se dosahuje pomocí atribuce, je možné zabezpečit naději na trvání, komunikace je negovatelná. Právě proto

není také možné stažení difference do jediného aktu lásky – anebo, řečeno ještě přesněji: je možná vždy, avšak pouze z hlediska věčnosti okamžiku. Každá výpověď odděluje vypovídajícího od toho, co říká, a již tím se ztrácí nevinnost. Ohled k tomuto faktu musí patřit k lásce. Jinou volbou je pokus vynutit neupřímnost, ne-li schizofrenii.

Za interpretaci je třeba pokládat i to, když milující navzájem přistupují na vlastní svět toho druhého a nesnaží se převést vše na jedinou totalitu. *Univerzálnost* smyslu lásky nepotřebuje a ani nemůže zahrnovat *všechno* aktuální prožívání a jednání. Stejně jako v případě univerzality smyslu náboženství či práva není nic ze své povahy irelevantní, a přitom není nutné, aby každý krok ladil s kódem. Jen tehdy, pokud se univerzalita zřekne tohoto nároku, je v přísném slova smyslu dosažitelná. Jen ten, kdo ještě dnes uvažuje na základě románu a romantiky, může být překvapen, když se dozví, že milující nepřikládají žádný zvláštní význam topos „shared activities“ a „shared values and goals“.⁵⁰² Kdyby to bylo možné potvrdit, měli bychom oporu pro tvrzení, že reálné pocity a myšlenky o lásce jsou zralejší než to, co předepisuje tradiční sémantika.

Není scestné hledat východisko z nesplnitelných požadavků lásky směrem k monotonii, to jest směrem ke zmenšování přítoku informací.⁵⁰³ Také to rovněž znamená: zřeknout se optimalizace funkce, zřeknout se možnosti získat v druhém plné potvrzení vlastního světa. Recepty tohoto či jiného druhu mohou vypadat různě. Necháme-li je stranou, zbývá teze diferencovaného sociálního systému s nepravděpodobnými strukturami a nepravděpodobnými funkcemi. Opakují: Každá informace, kterou lze do tohoto systému zahrnout a v něm zpracovat, testuje kompatibilitu různých okolí (přičemž každý účastník patří sám k okolí druhého, a i on je testován). Systém se rozpadá (i tehdy, zůstávají-li partneři „pohromadě“), není-li již toto společnou základnou, která reprodukuje systém tím, že všechny informace podřizuje funkci reprodukovat systém. To je systémově teoretický protějšek kódu, který vyžaduje, abychom se v interakci s jednáním orientovali prožíváním dru-

hého. Jednota kódu postuluje jednotu sociálního systému intimního vztahu a jednota tohoto systému je jednotou difference, která je základem jeho zpracovávání informací. Na „diferenci“ nelze nic „zakládat“. Neexistuje tedy (a i to již bylo mnohokrát řečeno) žádný důvodný základ lásky.

Vyjdeme-li z postulátu funkcionálně specifických, diferencovaných autoreferenčních sociálních systémů intimních vztahů mezi dvěma osobami a chápeme-li intimitu jako interpenetraci, můžeme ve zpětném pohledu zkoumat, zda a v jakých ohledech zde byla základem orientace sémantická tradice amour passion a romantické lásky. Ve vztahu k soubornému obsahu tradiční sémantiky lásky se můžeme vzdát jak vyhocených zparadoxnění, tak i momentů vášně a excesu, které měly legitimovat především diferenciaci. Naproti tomu je nepostradatelný novohumanisticko-romantický pojem individua, které je otevřeno pro svět a konstituuje vlastní svět. Právě tak je důležitá i představa autoreference, milování kvůli lásce, s níž souvisí, že v oblasti intimity musí systémy samy produkovat ty podmínky, které umožňují jejich ustavování i jejich pokračování. Zde se pak vrací staré nahlédnutí, že láska si dává své zákony sama, nikoli však abstraktně, nýbrž v konkrétním případě a pouze pro tento konkrétní případ.⁵⁰⁴ Radikálněji než kdy předtím budeme muset přiznat, že láska rozpouští všechny vlastnosti, jež by mohly být jejím důvodem a motivem. Každá snaha „prohlédnout“ druhého vede do bezednosti, do oné jednoty pravdivého a nepravdivého, upřímného a neupřímného, která se vymyká všem kritériím. Proto nelze říci vše. Transparence existuje pouze ve *vztahu* systému a systému, tak říkajíc jen na základě difference systému a okolí, které systém ustavuje. Láska může být pouze tato transparence sama:

Ein Gesicht vor dem
Einen
keins mehr Sub-ject
nur noch Bezug
unfaßbar
und
fest

Tvář před
Jedním
již žádné sub-jectum
jen vztah
neuchopitelný
a
pevný*

(FRIEDRICH RUDOLF HOHL)

* doslovný překlad